

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מט, תשנ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

השקפות הראשונים על התפתחות העברית המקראית

בפירוש הרמב"ן לתורה מצאנו עדות על השקפתו בקשר למקורותיה של העברית ולהתפתחותה; כוונתנו לפירושו לדברי יוסף אל אחיו: "והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם" (בראשית מה, יב). דברים אלו אומר יוסף בהתוודעו אל אחיו והם נועדו לשכנעם כי אכן הוא יוסף. הפרשנים נתקשו בהבנת הוכחה זו; אונקלוס מתרגם: "ארי בלישנכון אנא ממלל עמכון"; רש"י מביא מבראשית רבה (פרשה צג): "והנה עיניכם ראות בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול כמכם, ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש", כלומר, שתי הוכחות מביא יוסף באמירה זו: ברית המילה והדיבור בלשון הקודש; הרמב"ן בפירושו על אתר מביא את דברי אונקלוס וממשיך: "...וייתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראייה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקודש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא". מדברי הרמב"ן עולה שעצם ידיעת לשון הקודש איננה ערובה לעבריותו של יוסף, כיוון שלדעתו הייתה העברית שפת עמי כנען, ומוכן שלא הייתה ייחודית רק למשפחת האבות.

לרמב"ן הסבר אחר בכוונת דברי יוסף אלה (ראה בפירושו שם), אך לענייננו, הרמב"ן מגלה את דעתו כ"משיח לפי תומו" בשאלת מקורותיה של העברית.

מפורסמים הם דברי חז"ל במדרשים ובתלמודים על מעלת הלשון העברית ועל קדמותה.¹ בחלק מן המקורות מכונה העברית "לשון הקודש". כן נודעים הם דברי החזו"ר (א, כו; ב, סח), הרמב"ם (במורה נבוכים, ח"ג פרק ח) ואחרים² המדגישים את חשיבות השפה העברית. גם בקרב המדקדקים בימי הביניים נדון מעמדה של הלשון העברית. כך אנו מוצאים אצל רבי יונה אבן-ג'נאח האומר בפתיחה לספר הרקמה (בתרגום אבן-רטיבון): "...ויחד [הקב"ה] הלשון העבריה מבין כל הלשונות ביתר שאת ומעלה יתירה, ונתן בה תורתו הקדושה וְאָרַב בה מצותיו הטהורות", ועוד בהמשך דברים על החשיבות הדתית שבלימוד הלשון. בדומה כותב רבי אברהם אבן-עזרא בהקדמתו לספר

* רשימה זו נתפרסמה לראשונה בדף שבועי (217; פרשת ויגש, תשנ"ח), היוצא מטעם המרכז ללימודי יסוד ביהדות ע"ש הלנה ופאול שולמן, הפקולטה למדעי היהדות - לשכת רב הקמפוס, אוניברסיטת בר-אילן, ובאה כאן בשניויים קלים.

"שפה ברורה" ש"לשון הקודש" היא ה"ראשה לכל הלשונות" ועולה מבחינות שונות על הארמית ועל הערבית. נראה שבימי הביניים תפס בירור זה מקום חשוב בהגותם של חכמינו לנוכח הפריחה של הלשון הערבית, דקדוקה וספרותה, ולאור מעמדה הבכיר באזור.

על רקע זה מעניין לגלות אצל הראשונים גם השקפות הנראות "מודרניות" לשעתן, כהשקפתו של הרמב"ן על ה"כנעניות" של העברית. גם רבי אברהם אבן-עזרא בפירושו לפסוק "ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות בשפת כנען" (ישעיהו יט, ח) כתב: "שפת כנען - נלמוד כי הכנענים בלשון הקודש היו מדברים" - כבר הוא ראה את העברית כשפת הכנענים.

דומני שדבריו אלה של הרמב"ן וכן דברי הרמב"ן דלעיל מובילים בהכרח להבנה שונה של המושג "לשון הקודש": העברית היא שפה כנענית שדובר בה במרחב השמי, ובין השאר דיברו בה העברים. ואם כן, ודאי שכלשון חיה ומדוברת פעלו עליה השפעות זרות כתוצאה ממגעים הדדיים בין השפות באזור וכן פעלו בה תהליכים פנים-לשוניים הפועלים בכל שפה חיה. במה אפוא נבדלת שפתנו משפות אחרות? במה זכתה דווקא היא להיקרא "לשון הקודש"?

את התשובה לכך נמצא בדברי הרמב"ן במקום אחר, בפירושו לשמות ל, יג:

...וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקודש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההוא נאמרו, והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו, אנכי ולא יהיה לך ושאר דיברות התורה והנבואה, ובו נקרא בשמותיו הקדושים... ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בס, ומלאכיו וכל צבאיו לכולם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא, ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ, אברהם יצחק ושלמה וזולתם.³

הווה אומר, לדעת הרמב"ן, שקדושתה של הלשון באה לה מתוקף השימוש שנעשה בה לדברים שבקדושה - למן הבריאה ובמהלך ההיסטוריה, בכתיבת התורה ובדברי הנבואה.⁴

הערות

1. ראה ספרי האזינו לב, מג (מובא גם בבבלי פסחים ק"ג ע"א, ובעוד מקומות בגרסה אחרת); ירושלמי מגילה פ"א ה"ט; בבלי שבת יב ע"ב; סוטה לג ע"א; וכן ראה בראשית רבה, יח ד (הובא בתמצית על ידי רש"י לבראשית ב, כג).

2. ראה למשל אברבנאל לבראשית ב, כג; רבי עזריה מן האדומים, מאור עיניים, כרך ב, נז; רבי יעקב עמדין (יעב"ץ), מגדל עוז, עלית הלשון.
3. בהמשך שם דוחה הרמב"ן את טעמו של הרמב"ם לקדושת הלשון שבא במורה נבוכים (שם): "כי זה הלשון קדוש לא ימצאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה..." כי, לדברי הרמב"ן, "ואם מפני טעמו של הרב היו קורין לו לשון נקיה".
4. ראה גם דברי יעב"ץ במגדל עוז (שם, פרק שני): "ומה שנקראת העברית לשון הקודש יותר מזולתה... מחמת שבה ברא הקב"ה עולמו בספר וסופר ובה נתנה התורה הקדושה..."

הידעת?

קטין, קטינה; בגיר, בגירות; שאיר, שאירים

לאחרונה קבעה האקדמיה את צורתן של המילים **קטין**, **בגיר** ו**שאיר**, ולפיכך: **קטין**, **קטינה**, **קטינים** (כמקובל בדיבור) וכן **בגיר**, **בגירים**, **בגירות**. קביעה זו משנה את הצורה **קטין**, **בגיר** (ובהתאם לכך: **קטינה**, **בגירות** וכיו"ב) שהונחה במילוני העברית בת זמננו ובכללם אף במילון המונחי הדמוגרפיה של האקדמיה (ילקוט הפרסומים 3804, כ"ו בתשרי תשנ"א [15.10.90]). לשני השמות **קטין**, **בגיר** מצטרפת גם המילה **שאיר**, המציינת בן משפחה שנשאר בחיים לאחר מות קרובו ויש לו זכויות ירושה. מילה זו נמצאת אף היא במילון המונחי הדמוגרפיה וביותר היא מוכרת מן הצירוף **קצבת שאירים**.

על פי ההחלטות שנתקבלו בישיבות מליאת האקדמיה רי"ג (כ"ב בטבת תשנ"ד [5.1.94]), רל"ה (י"ב באייר תשנ"ז [19.5.97]).